

DANUTA TARNOWSKA, DOROTA KACZORKIEWICZ,
MARTA BRZEZIŃSKA

NIESPRAWCZA ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA O CHARAKTERZE REPRESYJNYM (KARNYM) W ŚWIETLE KONSTYTUCJI RP (ART. 42 UST. 1)

Przepis art. 42 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej stanowi o poniesieniu odpowiedzialności karnej przez tego, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Ustawodawca wskazuje więc, że sprawca może ponieść odpowiedzialność karną, jeżeli jego zachowanie będzie czynem zabronionym. Czynem zaś jest działanie lub zaniechanie działania, do którego sprawca był zobowiązany. Także przepisy Kodeksu karnego skarbowego (k.k.s.) potwierdzają tę zasadę, określając przy każdym przestępstwie, że jest to własny czyn sprawcy, np. art. 54: „Podatnik, który uchylając się od opodatkowania [...]”, art. 66: „Kto wyroby akcyzowe oznacza nieprawidłowo [...]”, art. 78: „Płatnik, który nie pobiera podatku [...]”, podlega karze.

Przyjąć należy, że art. 42 Konstytucji RP formułuje jedną z podstawowych reguł określającą, jakie funkcje ma spełniać ustawa karna oraz jakich zasad ma przestrzegać organ stosujący szeroko pojęte prawo karne. Z reguły wyrażonej w tym przepisie wynika kilka zaleceń: pierwsze – skierowane do ustawodawcy, aby w procesie tworzenia prawa zasady odpowiedzialności karnej oraz poszczególne przestępstwa zostały wyraźnie określone i zapisane w akcie prawnym jakim jest ustawa, oraz drugie – adresowane do ustawodawcy, aby formułował przepisy karne w sposób zrozumiały i jasny dla każdego obywatela. Trzecie zalecenie, skierowane do organów stosujących prawo, oznacza, że nikt nie może być pociągnięty do odpowiedzialności karnej za czyny, które nie były zabronione w momencie ich popełnienia¹.

W przepisie art. 42 ust. 1 Konstytucji RP mowa więc o odpowiedzialności sprawczej osoby, która dopuściła się czynu zabronionego. Konstytucja indywidualizuje odpowiedzialność osoby i gwarantuje, że będzie ona podlegała odpowiedzialności karnej jedynie za własny czyn.

W związku z tym, że przepisy ustawy karnej (k.k.) spełniają w zakresie odpowiedzialności postanowienia Konstytucji RP, powstaje pytanie, czy w polskim systemie prawnym przewidziana jest wyłącznie taka odpowiedzialność. Polski ustawodawca wprowadza bowiem także inny rodzaj odpowiedzialności (za cudze czyny): w k.k.s w zakresie odpowiedzialności posiłkowej,

---

¹ M. Dietrich, B. Namysłowska-Gabrysiak, *Prawo karne – część ogólna*, Warszawa 2003, s. 5-7.

k.k. i k.k.s. w zakresie zobowiązania do zwrotu korzyści majątkowej oraz w ustawie o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych.

Otóż prawo polskie przewiduje szereg przejawów norm represyjnych, które określić można prawem represyjnym. Poza prawem karnym są to prawo wykroczeń, prawo karne skarbowe, czy wreszcie odpowiedzialność dyscyplinarna. Przyjmuje się, że zasady wyrażone w art. 42 Konstytucji RP odnoszą się wprost do tego prawa, przy czym do odpowiedzialności dyscyplinarnej stosuje się je odpowiednio².

W niniejszym opracowaniu podjęto próbę określenia relacji pomiędzy art. 42 ust. 1 Konstytucji RP a wymienionymi rodzajami odpowiedzialności za cudze czyny, w tym tego, jak wskazany artykuł ustawy zasadniczej odnieść należy do wymienionych rodzajów odpowiedzialności o charakterze represyjnym. Jest to zagadnienie tym bardziej interesujące, że podnosi się, iż odpowiedzialność za cudze czyny powoduje istotne odstępstwo od przyjętych zasad odpowiedzialności karnej i pociąga za sobą poważne konsekwencje natury konstytucyjnej w kontekście zasady *nullum crimen sine actione*³.

I. ODPOWIEDZIALNOŚĆ POSIŁKOWA PRZEWIDZIANA W KODEKSIE KARNYM SKARBOWYM

Odpowiednikiem art. 42 ust. 1 Konstytucji RP jest art. 1 k.k.s., zgodnie z którym odpowiedzialności karnej za przestępstwo skarbowe lub odpowiedzialności za wykroczenie skarbowe podlega ten tylko, kto popełnia czyn społecznie szkodliwy, zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. O ile zatem Konstytucja określa przestępczość czynu jedynie przez warunek formalny (popełnienie czynu zabronionego przez ustawę pod groźbą kary), o tyle k.k.s. w art. 1 § 1 uwzględnia także warunek materialny, tj. społeczną szkodliwość czynu, bez której to cechy czyn nie może w ogóle być kwalifikowany jako czyn zabroniony. Stopień społecznej szkodliwości czynu przesądza o kwalifikacji tego czynu jako przestępstwa lub wykroczenia skarbowego. Wykroczenia skarbowe są to bowiem czyny zdecydowanie bliższej natury niż przestępstwa skarbowe.

W związku z takim ujęciem odpowiedzialności karnej (w Konstytucji RP i k.k.s.) należy podkreślić, że akty te normują odpowiedzialność sprawczą osoby, która dopuściła się czynu zabronionego, indywidualizując tę odpowiedzialność. Powstaje więc pytanie, czy normowana przepisami k.k.s. odpowiedzialność posiłkowa (art. 24 i art. 25) znajduje podstawy w art. 42 Konstytucji RP.

Aby udzielić odpowiedzi na tak sformułowane pytanie, należy w pierwszej kolejności wyjaśnić istotę odpowiedzialności posiłkowej. Odpowiedzialność ta regulowana jest art. 24 k.k.s., który stanowi, że: „Za karę grzywny wymierzoną sprawcy przestępstwa skarbowego czyni się w całości albo w części

² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 6 listopada 2012 r., K 21/11, OTK-A 2012, nr 10, poz. 119, uzasadnienie, s. 13.

³ B. Nita, *Materialnoprawne i procesowe założenia ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, cz. I, „Radca Prawny” 2003, nr 5, s. 45.

odpowiedzialną posiłkowo osobę fizyczną, osobę prawną albo jednostkę organizacyjną niemającą osobowości prawnej, której odrębne przepisy przyznają zdolność prawną, jeżeli sprawcą czynu zabronionego jest zastępca tego podmiotu prowadzący jego sprawy jako pełnomocnik, zarządca, pracownik lub działający w jakimkolwiek innym charakterze, a zastępowany podmiot odniósł albo mógł odnieść z popełnionego przestępstwa skarbowego jakąkolwiek korzyść majątkową⁴. Przepis ten stosuje się odpowiednio do ściągnięcia równowartości pieniężnej przypadku przedmiotów. Niezależnie od nałożenia odpowiedzialności posiłkowej sąd zobowiązuje podmiot, który uzyskał korzyść majątkową, do jej zwrotu w całości albo w części na rzecz Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego; nie dotyczy to korzyści majątkowej podlegającej zwrotowi na rzecz innego uprawnionego podmiotu.

Odpowiedzialność posiłkowa to osobista odpowiedzialność majątkowa za grzywnę wymierzoną sprawcy przestępstwa skarbowego (nie odnosi się do wykroczeń skarbowych), a także ewentualnie za ściągnięcie równowartości przedmiotów przypadku. Odpowiedzialnym posiłkowo nie może być osoba ponosząca odpowiedzialność karną w związku z tym przestępstwem, za które miałyby ponosić odpowiedzialność posiłkową w zakresie skazania na grzywnę jeszcze innej osoby. Można ją natomiast nałożyć na osobę uniewinnioną od takiego zarzutu, chociaż skazano innego współoskarżonego, albo na współoskarżonego, którego skazano w tym samym procesie, ale za inne przestępstwo skarbowe niż to, którego dotyczy odpowiedzialność posiłkowa⁴.

Odpowiedzialność posiłkowa jest wyrazem troski ustawodawcy o egzekwowanie należności publicznoprawnych i wyrównanie uszczerbku finansowego Skarbu Państwa lub innych budżetów. Wskazuje na to regulacja art. 114 § 1 k.k.s., w której podkreślono, że zadaniem postępowania jest tu także – oprócz ogólnych zasad procesu karnego – takie ukształtowanie postępowania, aby osiągnięte zostały cele tego postępowania w zakresie wyrównania uszczerbku finansowego Skarbu Państwa i innych uprawnionych podmiotów⁵. Wyłania się z tego naturalna funkcja instytucji odpowiedzialności posiłkowej, którą jest zabezpieczenie realnego wykonania kar i środków karnych o charakterze majątkowym, czyli szeroko pojętego interesu finansowego państwa. Natomiast jej istota sprowadza się do przerzucenia odpowiedzialności za karę grzywny wymierzoną sprawcy przestępstwa oraz za nałożony nań środek karny ściągnięcia równowartości pieniężnej przypadku, gdy nie można ich wyegzekwować od sprawcy czynu, na inny podmiot, pozostający z tym sprawcą w określonych przez prawo karne skarbowe relacjach.

Swoisty charakter odpowiedzialności posiłkowej przejawia się jednak w tym, że w przeciwieństwie do odpowiedzialności karnej skarbowej, którą w świetle k.k.s. ponosić mogą wyłącznie osoby fizyczne, odpowiedzialność posiłkowa nałożona zostać może zarówno na osoby fizyczne, jak i na osoby prawne oraz jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej, a którym to odrębne przepisy przyznają zdolność prawną.

⁴ T. Grzegorzczak, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Wolters Kluwer Polska 2009, s. 118-119.

⁵ L. Wilk, J. Zagrodnik, *Prawo karne skarbowe*, Warszawa 2009, s. 12.

Odpowiedzialność posiłkowa może być nałożona na wyżej wskazane podmioty, gdy spełnione są łącznie następujące przesłanki: 1) sprawca przestępstwa skarbowego jest zastępcą tego podmiotu prowadzącym jego sprawę jako pełnomocnik, zarządca, pracownik lub działający w jakimkolwiek innym charakterze, 2) zastępowany podmiot odniósł lub mógł odnieść z popełnionego przestępstwa jakąkolwiek korzyść majątkową⁶.

Biorąc powyższe pod uwagę, należy rozważyć, czy odpowiedzialność posiłkowa mieści się w odpowiedzialności sprawczej, o której mowa w art. 42 Konstytucji RP. Nie ulega wątpliwości, że odpowiedzialność sprawcy przestępstwa skarbowego mieści się w pojęciu odpowiedzialności karnej definiowanej w Konstytucji RP. Jaki natomiast charakter ma odpowiedzialność pociągniętego do odpowiedzialności posiłkowej, skoro nie dopuścił się on przestępstwa skarbowego? Celem ustalenia, czy odpowiedzialność, o której mowa, mieści się w definicji określonej w art. 42 Konstytucji RP, należy wyjść od określenia relacji między sprawcą przestępstwa skarbowego a odpowiedzialnym posiłkowo.

Ich wzajemne powiązania prowadzą do przyjęcia założenia, że zachodzi tu możliwość czerpania korzyści przez podmiot pociągnięty do odpowiedzialności posiłkowej, a wynikłej z przestępstwa popełnionego przez sprawcę. Te wzajemne stosunki (oparte na bliższej więzi osobistej lub prawnej) sugerują, że podmiot zastępowany bezpośrednio lub pośrednio partycypować może w zyskach pochodzących z przestępstwa⁷.

W doktrynie pojawiają się opinie, że odpowiedzialność posiłkowa nie ma konotacji karnej. Opiera się na przyjętej z prawa cywilnego zasadzie winy w nadzorze czy też winy w wyborze swojego zastępcy, ale z art. 24 k.k.s. nie da się wyinterpretować uzależnienia jej od wykazania winy. Gdyby miała ona uzależniać omawianą instytucję, racjonalny ustawodawca wprowadziłby ją do k.k.s. W doktrynie pojawiają się też poglądy, że odpowiedzialność posiłkowa opiera się za zasadzie ryzyka lub „elementach zasady ryzyka”⁸, ale i tych zasad ustawodawca nie wprowadził do art. 24 k.k.s.

Wobec powyższego przyjmując należy, że ustawodawca, wprowadzając art. 42 Konstytucji RP odpowiedzialność karną, nie odnosi jej do odpowiedzialności posiłkowej. Ewentualnym przejawem jej dopuszczenia jest to, że jest ona następstwem popełnienia przez podmiot zastępujący przestępstwa skarbowego i wprowadzona została do polskiego prawodawstwa aktem rangi ustawowej. Przy tej odpowiedzialności wystarczy po stronie podmiotu pociągniętego do niej sama świadomość, że jest zastępowany, a ponosi tę odpowiedzialność za to, że osiągnął lub mógł osiągnąć jakąkolwiek korzyść majątkową z przestępstwa popełnionego przez zastępcę.

⁶ T. Grzegorzczak, *Odpowiedzialność posiłkowa w obecnym prawie karnym skarbowym i w przyszłej u.k.s.*, „Palestra” 1997, nr 1-2, s. 24; Z. Siwik, *Systematyczny komentarz do ustawy karnej skarbowej. Część ogólna*, Wrocław 1993, s. 337; F. Prusak, *Prawo i postępowanie karne skarbowe*, Warszawa 2003, s. 46; G. Bogdan et al., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Gdańsk 2007, s. 130.

⁷ A. Kisiel, *Odpowiedzialność posiłkowa na gruncie przepisów kodeksu karnego skarbowego*, w: L. Bogunia (red.), *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, t. 14, Wrocław 2003, s. 265-266; G. Skowronek, *Szczególne strony postępowania w sprawach karnych skarbowych*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 7-8, s. 168.

⁸ L. Wilk, J. Zagrodnik, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 118.

Nie można także zapominać, że odpowiedzialność posiłkowa aktualizuje się dopiero wtedy, gdy sprawca przestępstwa skarbowego nie uści kary grzywny lub równowartości przypadku i zostanie stwierdzone, że kary tej lub środka karnego nie można ściągnąć w drodze egzekucji. I to też odróżnia tę odpowiedzialność od odpowiedzialności karnej, przy której sprawca ponosi odpowiedzialność za własny czyn i za niego ponosi konsekwencje prawnokarne. Natomiast odpowiedzialność posiłkowa ma charakter czysto fiskalny i dlatego jest to szczególny rodzaj odpowiedzialności (określanej w doktrynie mianem niesprawczej), ale nie o znamionach odpowiedzialności karnej skarbowej. Odpowiedzialność posiłkowa ma tylko jedną cechę odpowiedzialności karnej. Jest nią osobisty charakter, jako osobistej odpowiedzialności majątkowej (za cudzy czyn). Jej istota wyraża się w dążeniu do pełnej kompensacji przynależnych Skarbowi Państwa należności publicznoprawnych.

Konkludując, odpowiedzialność posiłkowa nie ma charakteru odpowiedzialności *stricte* karnej, ale jest odrębną odpowiedzialnością wprowadzoną art. 24 i 25 k.k.s., i jako takiej nie można jej wyprowadzać wprost z art. 42 ust. 1 Konstytucji RP, odnoszącej się do odpowiedzialności karnej.

II. ZOBOWIĄZANIE DO ZWROTU KORZYŚCI MAJĄTKOWEJ PRZEWIDZIANE W KODEKSIE KARNYM I KODEKSIE KARNYM SKARBOWYM

Niewątpliwie instytucja przewidziana w przepisach art. 52 k.k. i art. 24 § 5 k.k.s. jest swoistą odpowiedzialnością prawną, chociaż ustawodawca nie stanowi wprost o odpowiedzialności. Przez odpowiedzialność prawną rozumie się bowiem „obowiązek ponoszenia przewidzianych przez normę prawa konsekwencji zachowania się własnego lub innych osób”⁹. Ma ona miejsce wówczas, gdy dochodzi do naruszenia norm prawnych bądź wynika ze związania adresata normy prawnej określonymi przez prawo skutkami tego zachowania¹⁰. Normy w powołanych artykułach przenoszą w zakresie zwrotu bezprawnej korzyści majątkowej odpowiedzialność ze sprawcy działania na inną osobę. Jest nią podmiot, który uzyskał korzyść majątkową z przestępstwa popełnionego przez skazanego¹¹.

Odpowiedzialność z art. 52 k.k. jest zbliżona do odpowiedzialności posiłkowej poprzez m.in. istnienie powiązania między podmiotem odpowiedzialnym a sprawcą. Oba rodzaje odpowiedzialności można określić jako odpowiedzialność zależną, z racji uzależnienia jej od skazania sprawcy. Dotyczy ona układu reprezentant–reprezentowany¹². Zasadą tej odpowiedzialności jest sam

⁹ *Mała encyklopedia prawa*, red. Z. Rybicki, Warszawa 1980, s. 401.

¹⁰ A. Redelbach, *Wstęp do prawoznawstwa*, Toruń 1999, s. 227.

¹¹ Fragmenty monografii D. Kaczorkiewicz, *Pozycja podmiotu zobowiązanego do zwrotu korzyści majątkowej (art. 52 kodeksu karnego) w polskim procesie karnym*, Toruń 2005.

¹² T. Bojarski, *Nowe środki karne i formy załatwienia spraw karnych (Uwagi na tle nowego prawa karnego)*, w: *Nowe prawo karne procesowe. Księga ku czci Profesora Wiesława Daszkiewicza*, red. T. Nowak, Poznań 1999, s. 141.

fakt uzyskania korzyści majątkowej. Przy czym sprawca nie musi działać w celu jej przysporzenia innemu podmiotowi¹³.

Odpowiedzialność ta ma charakter majątkowy¹⁴ ze względu na przewidziany środek reakcji¹⁵. Posiada ona cechę materialności, gdyż wynika z czynu niedozwolonego, który spowodował szkodę i w konsekwencji tego mieści się w odpowiedzialności cywilnej¹⁶. Przez co nie jest uznawana za odpowiedzialność karną, co pozwala na pociągnięcie do niej innych podmiotów niż osoby fizyczne¹⁷. Przyjmuje się bowiem, że podmiot niebędący osobą fizyczną może być pociągnięty jedynie do odpowiedzialności cywilnej z tytułu czynu niedozwolonego popełnionego przez inną osobę¹⁸.

Jednakże zakładając uniwersalność podziału na odpowiedzialność majątkową i niemajątkową, zakwalifikowanie odpowiedzialności z art. 52 k.k. i art. 24 § 5 k.k.s. do jednej z nich nie przesądza o tym, czy należy ona do odpowiedzialności karnej, czy też cywilnej.

Przy odpowiedzialności podmiotu zobowiązanego do zwrotu korzyści majątkowej, uzyskanej z przestępstwa popełnionego przez skazanego, nie występuje czynnik subiektywny. Nie ma znaczenia nastawienie psychiczne podmiotu odpowiedzialnego. Brak podstaw do postawienia mu zarzutu. Ponadto odpowiada osoba trzecia, to jest taka, która nie jest sprawcą. Z powyższego wywieść można wniosek, że odpowiedzialność ta należy do grupy odpowiedzialności przedmiotowej za postępowanie lub jego skutki niezależnie od kwestii oceny strony podmiotowej. Przesłanką pociągnięcia do tej odpowiedzialności przedmiotowej jest wyłącznie ujemna kwalifikacja czynu (jego następstw) czy zdarzeń normatywnie przypisywalnych sprawcy, jako rezultat jego postępowania. Odpowiada podmiot, który zachował się w taki sposób, że zaistniały negatywne skutki. Skutki te mogą być czynami innych osób, za które ponosi odpowiedzialność sprawca pierwotnego zachowania. Bez znaczenia jest przy tym to, czy można mu postawić zarzut np. z tytułu nienależytego nadzoru¹⁹.

Odpowiedzialność przewidziana w omawianych normach nie opiera się na żadnej z występujących dotychczas zasad odpowiedzialności stanowiących łącznik pomiędzy czynem a osobą odpowiedzialnością. Zasadą taką będzie w tym wypadku wyłącznie uzyskanie korzyści majątkowej, która jest bezprawna przez to, że wywodzi się z przestępstwa popełnionego przez inną osobę. Samo jej osiągnięcie przez osobę trzecią daje podstawę do pociągnięcia do

¹³ W. Daszkiewicz, *Zobowiązanie do zwrotu korzyści majątkowej uzyskanej wskutek przestępstwa popełnionego przez inną osobę*, w: *Nowa kodyfikacja karna K.p.k. Krótkie komentarze*, z. 16, Warszawa 1998, s. 119-121 i 128-129.

¹⁴ Z. Gostyński, *Nowe instytucje prawa karnego nawiązujące do prawa karnego skarbowego*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 10, s. 18-22.

¹⁵ W. Lang, *Spór o pojęcie odpowiedzialności prawnej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika”, z. 37, 1968, s. 57-58.

¹⁶ M. Grudziński (red.), *Prawo na co dzień*, Warszawa 1961, s. 140.

¹⁷ T. Grzegorzczak, *Sytuacja prawna podmiotu odpowiedzialnego za zwrot korzyści uzyskanej z przestępstwa innej osoby w procesie karnym*, w: *Nowa kodyfikacja karna K.p.k. Krótkie komentarze*, z. 1, Warszawa 1997, s. 55-56.

¹⁸ J. Bratoszewski et al., *Kodeks postępowania karnego Komentarz*, t. 2, Warszawa 1998, s. 373.

¹⁹ W. Lang, op. cit., s. 53-59.

odpowiedzialności prawnej. Związek pomiędzy podmiotem odpowiedzialnym a czynem przestępnym, który tę odpowiedzialność powoduje, wynika także z działania przez odpowiedzialnego w imieniu lub interesie sprawcy przestępstwa. Wprawdzie wydawać by się mogło, że odpowiedzialność ta jest oparta na zasadzie winy w wyborze bądź nienależytym dozorcze, to jednak pociągnięcie do niej nie wymaga wykazania tych okoliczności²⁰.

Analiza głównych cech odpowiedzialności karnej prowadzić może do wniosku, że zobowiązanie do zwrotu korzyści na rzecz Skarbu Państwa nie jest odpowiedzialnością karną, w szczególności ze względu na jej przedmiotowy charakter oparty nie na zasadzie winy, lecz na zasadzie zbliżonej do słuszności, ryzyka czy bezpodstawnego wzbogacenia²¹. Wydaje się, że wątpliwości co do charakteru omawianej odpowiedzialności wywodzą się z tego, że prawo karne przewiduje możliwość pociągnięcia oskarżonego w procesie karnym do odpowiedzialności cywilnej i tzw. akcję cywilną w postępowaniu karnym. Do rozpoznanych w efekcie tego roszczeń cywilnych mają zastosowanie przepisy prawa cywilnego materialnego, a postępowanie w ich przedmiocie prowadzone jest na podstawie Kodeksu postępowania karnego i odpowiednio stosowanych przepisów prawa cywilnego procesowego²².

Jednakże odpowiedzialność cywilna cechuje się tym, że wynika z przepisów prawa cywilnego, które przewidują odpowiedzialność z ustawy bądź umowy. Stanowi obowiązek ponoszenia materialnych konsekwencji zachowania się własnego lub innej osoby, przez co ma charakter majątkowy. Wyróżnia się odpowiedzialność deliktową i kontraktową za czyny własne i cudze, a także za zwierzęta i rzeczy. Oparta jest głównie na zasadzie winy oraz na zasadzie słuszności i ryzyka. W każdym wypadku wymagane jest istnienie szkody oraz związku przyczynowego pomiędzy szkodą a zdarzeniem, z którym norma prawna wiąże odpowiedzialność²³.

Rozstrzygnięcie sądu karnego w zakresie zasądzenia odszkodowania w wyniku uwzględnienia powództwa cywilnego, bądź z urzędu, należy do odpowiedzialności cywilnej. Kontrowersyjny jest już jednak charakter orzeczenia o obowiązku naprawienia szkody, jako środek karny powoduje bowiem pociągnięcie do odpowiedzialności karnej²⁴. Z drugiej jednak strony wykazuje on cechy właściwe konstrukcjom prawnym z zakresu prawa cywilnego²⁵.

²⁰ R. A. Stefański, *Obowiązek zwrotu korzyści majątkowej uzyskanej z przestępstwa przez inną osobę*, „Prokuratura i Prawo” 2000, z. 3, s. 124.

²¹ M. Miasik, *Instytucja zobowiązania do zwrotu bezprawnie uzyskanej korzyści majątkowej (art. 52 k.k.) w świetle badań ankietowych*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2007, nr 2, s. 153.

²² A. Cader et al., *Prawnmaterialne i procesowe problemy odpowiedzialności podmiotu zobowiązanego do zwrotu korzyści majątkowej na podstawie art. 52 k.k.*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2003, nr 13, s. 11.

²³ *Mała encyklopedia...*, s. 393-394.

²⁴ Zob. np.: Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia szkody w prawie karnym*, Warszawa 1999, s. 25-28; Z. Sienkiewicz, *Kilka uwag o funkcjach obowiązku naprawienia szkody w projekcie k.k.*, „Przegląd Sądowy” 1994, nr 1, s. 80; J. Kowalska, D. Skrzyńska, *Obowiązek naprawienia szkody jako środek karny*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2001, nr 1, s. 40-47.

²⁵ Tak np. M. Szewczyk, *Kilka uwag dotyczących odszkodowania jako środka karnego w projekcie kodeksu karnego*, „Palestra” 1995, nr 1-2, s. 70.

Należy także zauważyć, że w efekcie preferowania instytucji, które doprowadzić mogą do nieopłacalności przestępstwa, a tym samym będą miały oddziaływanie prewencyjne, wprowadzono szereg instytucji, których celem nadrzędnym jest wyeliminowanie negatywnych materialnie skutków czynu przestępnego²⁶. Zjawisko to uwidacznia się przede wszystkim w rozszerzeniu katalogu środków karnych o takim celu. Instytucje prawa karnego zaczynają pokrywać się z instytucjami prawa cywilnego. Widoczny jest trend kumulowania realizacji celów karnych i odszkodowawczych w jednym postępowaniu przy okazji pociągania do odpowiedzialności karnej. Ma to swoje uzasadnienie w ekonomice postępowania. Jest też przejawem zmierzania do wprowadzenia takich środków reakcji karnej, które doprowadzą do nieopłacalności przestępstwa. W takiej sytuacji wprowadzenie wymienionych rozwiązań w prawie karnym powoduje, że różnymi drogami dojdzie do naprawienia szkody. Przestępstwo staje się nieopłacalne zarówno dla sprawcy, jak i osób, które wprawdzie nie są sprawcami, lecz osiągnęły z przestępstwa korzyść. Wzmocnienie funkcji kompensacyjnej środków karnych nie jest jednak równoznaczne z przekształceniem ich w odpowiedzialność cywilną. Za środek karny, choć o szczególnym charakterze, należy także uznać zobowiązanie do zwrotu korzyści majątkowej²⁷.

Przy instytucji z art. 52 k.k. i art. 24 § 5 k.k.s. pojawia się, poza zagadnieniem styku prawa karnego z cywilnym, problem pociągnięcia do odpowiedzialności innej osoby niż sprawca przestępstwa. Zgodnie bowiem z art. 42 ust. 1 Konstytucji RP odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Do odpowiedzialności karnej może być bowiem pociągnięta wyłącznie osoba fizyczna. Tymczasem odpowiedzialnym na mocy art. 52 k.k. i art. 24 § 5 k.k.s. może być, poza osobą fizyczną, także osoba prawna i jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej. Należy jednak zauważyć, że w ustawodawstwie polskim coraz szersze zastosowanie ma odpowiedzialności osób prawnych²⁸.

Omawiane konstrukcje wskazują na to, że sprawca ponosi odpowiedzialność za swój czyn, a podmiot z art. 52 k.k. i art. 24 § 5 k.k.s. za skutki tego czynu będącego przestępstwem czy przestępstwem skarbowym. Jest to więc odpowiedzialność niesprawcza osoby o różnej podmiotowości prawnej przewidziana obok odpowiedzialności sprawcy²⁹.

---

²⁶ W. Chlebus, *Środki karne jako nowy system sankcji w prawie karnym, Nowa kodyfikacja prawa karnego*, t. 4, red. L. Bogunia, Wrocław 1999, s. 37-39.

²⁷ M. Miąsik, op. cit., s. 153.

²⁸ O czym świadczy chociażby ustawa z 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, Dz. U. 1996, Nr 106, poz. 496 ze zm., w tym zmianą wynikającą z ustawy z 9 września 2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, ustawy o zamówieniach publicznych oraz ustawy – Prawo bankowe, Dz. U. 2000, Nr 93, poz. 1027.

²⁹ M. Miąsik, op. cit., s. 153.

III. ODPOWIEDZIALNOŚĆ PODMIOTÓW ZBIOROWYCH ZA CZYNY ZABRONIONE POD GROŻBĄ KARY

Problematyka, która związana jest z niniejszą częścią opracowania, opiera się na ustawie z 28 października 2000 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary³⁰. W ustawie tej znalazła się definicja podmiotu zbiorowego, którym w rozumieniu tej ustawy jest osoba prawna oraz jednostka organizacyjna niemająca osobowości prawnej, której odrębne przepisy przyznają zdolność prawną, z wyłączeniem Skarbu Państwa, jednostek samorządu terytorialnego i ich związków. Ponadto podmiotami zbiorowymi są też spółki handlowe z udziałem Skarbu Państwa, jednostki samorządu terytorialnego lub związki tych jednostek, spółka kapitałowa w organizacji, podmiot w stanie likwidacji oraz przedsiębiorcy niebędący osobami fizycznymi, a także zagraniczne jednostki organizacyjne. Podmioty, które zostały wymienione przez ustawodawcę, podlegają odpowiedzialności za przestępstwa, które zostały wymienione w tym akcie prawnym, a zostały popełnione przez osobę fizyczną związaną z danym podmiotem zbiorowym. Osoba fizyczna jednak, popełniając dany czyn zabroniony, musi:

- działać w imieniu lub w interesie podmiotu zbiorowego w ramach uprawnienia lub obowiązku do jego reprezentowania, podejmowania w jego imieniu decyzji lub wykonywania kontroli wewnętrznej albo przy przekroczeniu tego uprawnienia lub niedopełnieniu tego obowiązku;
- zostać dopuszczona do działania w wyniku przekroczenia uprawnień lub niedopełnienia obowiązków przez osobę, o której mowa w punkcie 1;
- działać w imieniu lub w interesie podmiotu zbiorowego, za zgodą lub wiedzą osoby, o której mowa w punkcie 1.

Ponadto czynu zabronionego mogła się też dopuścić osoba fizyczna, która jest przedsiębiorcą bezpośrednio współdziałającym z podmiotem zbiorowym w realizacji celu prawnie dopuszczalnego. W wyniku działań podjętych przez wyżej określone osoby fizyczne, by można było mówić o odpowiedzialności tegoż podmiotu zbiorowego za czyn zabroniony pod groźbą kary, podmiot ten, w wyniku działania osoby fizycznej osiągnął jakąkolwiek korzyść, chociażby byłaby to korzyść niemajątkowa. Dalsza analiza przepisów ustawy prowadzi jednak do wniosku, że aby podmiot zbiorowy mógł odpowiadać za działania wymienionych osób fizycznych, to musiałyby z jego strony dojść do co najmniej braku należytej staranności w wyborze osoby fizycznej, wymienionej w tirecie 2 i 3, lub co najmniej braku należytego nadzoru nad tą osobą – ze strony organu lub przedstawiciela podmiotu zbiorowego.

Kolejnym warunkiem odpowiedzialności podmiotu zbiorowego jest to, by czyn, który został popełniony przez osobę fizyczną, został uprzednio stwierdzony prawomocnym wyrokiem skazującym tę osobę, wyrokiem warunkowo umarzającym wobec niej postępowanie karne albo postępowanie o przestępstwo skarbowe, orzeczeniem o udzielenie tej osobie zezwolenia na dobrowolne

³⁰ Dz. U. 2002, Nr 197, poz. 1661.

poddanie się odpowiedzialności albo orzeczeniem sądu o umorzeniu przeciwko niej postępowania z powodu okoliczności wyłączających ukaranie sprawcy.

Poważny problem pojawił się w momencie próby określenia zakresu charakteru prawnego odpowiedzialności, która została uregulowana w przedmiotowej ustawie. Rozbieżności w próbie określenia tej odpowiedzialności pojawiły się już na gruncie uchwalenia ustawy w 2002 r., co dało asumpt do podania w wątpliwość zgodności z Konstytucją RP wielu sformułowanych w niej przepisów. Na gruncie powyższego wypowiedział się Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 3 listopada 2004 r.³¹, który to nie rozstrzygnął wszystkich problemów, o czym będzie mowa dalej. Podobnie rzecz się przedstawia po dokonaniu zmian w powyższej ustawie ustawą z 28 lipca 2005 r. o zmianie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. Pierwotnie w uzasadnieniu projektu ustawy wskazano, że odpowiedzialność podmiotów zbiorowych ma być odpowiedzialnością karną. Jednak twórcy projektu nie rozwodzili się szerzej nad tą problematyką, stwierdzono jedynie lakonicznie, że: „Projekt ustawy określa zasady odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za przestępstwa lub przestępstwa skarbowe, oraz zasady postępowania w przedmiocie takiej odpowiedzialności”³². Jednakże w toku prac nad projektem dokonano zmiany: usunięto z nazwy ustawy przymiotnik „karna” i zastąpiono go określeniem „odpowiedzialność za czyny zabronione pod groźbą kary”. Zmiana ta jednak nie może sama w sobie przesądzać o tym, z jakiego rodzaju odpowiedzialnością mamy do czynienia³³.

Wskazać należy, że w doktrynie można spotkać dwa ujęcia odpowiedzialności zakreślonej w tej ustawie. Jedno ze stanowisk opowiada się za stwierdzeniem, że mowa jest tam o odpowiedzialności karnej, natomiast inna grupa opowiada się, że w ustawie można mówić o nowym rodzaju odpowiedzialności, która ma charakter represyjny, jednak nie jest to odpowiedzialność *stricte* karna³⁴. Uznanie, że omawiana koncepcja odpowiedzialności to odpowiedzialność karna, dlatego byłoby istotne, że przesądzałyby o tym, jakiej dyscypliny „instrumentarium” znajdzie do niej zastosowanie oraz jaki będzie zakres gwarancji w postępowaniu prowadzonym na podstawie przedmiotowej ustawy³⁵.

W kwestii modeli odpowiedzialności podmiotów zbiorowych można wskazać trzy takie koncepcje. Pierwszą z nich jest odpowiedzialność zastępcza, która polega na tym, że podmiot zbiorowy ponosi odpowiedzialność za czyny wszystkich osób, które działają na jego rzecz w ramach powierzonych im zadań, a także za czyny tych osób podjęte bezprawnie wbrew woli osoby powierzającej ich wykonanie, a nawet wyraźnie przez tę osobę zakazane. Jest to jeden z rodzajów odpowiedzialności obiektywnej. Możliwość przypisania przestępstwa

³¹ Wyrok TK z 3 listopada 2004 r., K 18/03, OTK-A 2004, nr 10, poz. 103.

³² Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych (druk sejmowy nr 706). Historia prac nad projektem ustawy <http://ks.sejm.gov.pl/proc4/opisy/706.htm>.

³³ M. Pniewska, *Problematyka charakteru prawnego odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary w prawie polskim*, „Studia Iuridica Toruniensia” 6, 2010, s. 187.

³⁴ M. Pniewska, op. cit., s. 188.

³⁵ D. Habrat, *Materialnoprawne aspekty odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w polskim prawie karnym*, Toruń 2008, s. 102-103.

temu ostatniemu warunkuje bowiem pociągnięcie do odpowiedzialności podmiotu zbiorowego³⁶.

Kolejnym modelem odpowiedzialności jest odpowiedzialność identyfikacyjna, która sprowadza się do założenia, że czyny osób będących w strukturze danej korporacji są czynami samej korporacji³⁷.

Trzecim z kolei ujęciem odpowiedzialności podmiotów zbiorowych jest model bezpośredniej odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych. Przyjmuje się tutaj fikcję prawną, że zachowania poszczególnych osób wchodzących w skład podmiotu zbiorowego łączy się w jedną całość – zachowanie stanowiące podstawę odpowiedzialności osoby prawnej. Koncepcja ta umożliwia pociągnięcie do odpowiedzialności podmiotu zbiorowego nie tylko wtedy, gdy zachowania pojedynczych osób wchodzących w jego skład stanowią osobne przestępstwa, lecz także wtedy, gdy każde z osobna nie stanowi przestępstwa, jednakże ich suma ma już taki charakter³⁸.

Analizy literatury pozwala wskazać, że za odpowiedzialnością karną podmiotów zbiorowych opowiadają się m.in. S. Waltoś³⁹, B. Nita⁴⁰, B. Namysłowska-Gabrysiak⁴¹. Natomiast przeciwnikami tej koncepcji są m.in. M. Filar⁴², K. Wicher⁴³, B. Mik⁴⁴, A. Zachuta⁴⁵, R. Zawłocki⁴⁶. Wątpliwości przedstawicieli doktryny nie budzi jednak fakt, że przewidziana w ustawie odpowiedzialność jest na pewno odpowiedzialnością represyjną. Podkreślić jednak należy – jak czyni to B. Nita – że pojęcie odpowiedzialności karnej nie tylko występuje na gruncie ustaw karnych, ale również jest ono obecne w akcie o charakterze generalnym, którym jest Konstytucja RP⁴⁷.

Przedmiotowym zagadnieniem zajmował się Trybunał Konstytucyjny, który w uzasadnieniu wyroku z 3 listopada 2004 r. stwierdził, że nie ma wątpliwości, iż ustawodawca uchwalając ustawę o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, dążył do stworzenia odrębnej odpowiedzialności. Pomimo jednak występowania pewnych rozbieżności, jakie pojawiły

³⁶ B. Nita, *Model odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny pod groźbą kary*, „Państwo i Prawo” 2003, z. 6, s. 18.

³⁷ M. Pniewska, op. cit., s. 190.

³⁸ B. Namysłowska-Gabrysiak, *Ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. Komentarz*, Kraków 2004, s. 32.

³⁹ S. Waltoś, *Odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych – stary problem legislacyjny na nowo*, w: A. Łopatka, B. Kunicka-Michalska, S. Kielewicz (red.), *Prawo. Społeczeństwo. Jednostka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Kubickiemu*, Warszawa 2003, s. 396-406.

⁴⁰ B. Nita, op. cit., s. 17.

⁴¹ B. Namysłowska-Gabrysiak, op. cit., s. 62 i n.

⁴² M. Filar, Z. Kwaśniewski, D. Kala, *Komentarz do ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, Toruń 2006, s. 26.

⁴³ K. Wicher, *Zakres podmiotowy ustawy z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary – pojęcie podmiotu zbiorowego w świetle wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 3 listopada 2004 r.*, „Radca Prawny” 2005, nr 4, s. 73.

⁴⁴ B. Mik, *Charakter prawny odpowiedzialności podmiotów zbiorowych w świetle ustawy z dnia 28 października 2002 r.*, „Przegląd Sądowy” 2003, nr 7-8, s. 67.

⁴⁵ A. Zachuta, *Specyfika odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 11, s. 147 i n.

⁴⁶ R. Zawłocki, *Prawo karne gospodarcze. Zarys prawa*, Warszawa 2007, s. 137-138.

⁴⁷ B. Nita, op. cit., s. 17-18.

się wśród interpretatorów wspomnianej ustawy, należy uznać, że jej regulacje określają odpowiedzialność o charakterze represyjnym. Świadczą o tym przesłanki tej odpowiedzialności, a przede wszystkim represyjny cel i funkcja orzekanych wobec podmiotów zbiorowych kar. Pominięcie przez ustawodawcę w tytule ustawy jej treści bezpośredniego wskazania na „odpowiedzialność karna” podmiotów zbiorowych można tłumaczyć względami legislacyjnymi – użycie tego zwrotu obligowałoby bowiem do stosowania wprost części ogólnej Kodeksu karnego ze względu na art. 116 k.k. Odpowiedzialność karna jest tylko jedną z form odpowiedzialności, w związku z którą stosowane są środki o charakterze represyjnym. Ustawodawcy polskiemu znane są inne formy postępowania o charakterze represyjnym, które nie są postępowaniami karnymi i – co istotne – prowadzić je mogą (w początkowej fazie) organy niebędące sądami⁴⁸. W uzasadnieniu wyroku Trybunał Konstytucyjny stwierdza, że podobnie jak w wypadku odpowiedzialności dyscyplinarnej czy odpowiedzialności za wykroczenia, konstytucyjne standardy odnoszone do prawa karnego (represyjnego) mają zastosowanie także do odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. W szczególności przepisy ustawy podlegają ocenie z punktu widzenia zasady dostatecznej określoności prawa represyjnego, którą poza art. 42 Konstytucji RP można wywodzić z zasady ochrony zaufania do państwa i stanowionego w tym państwie prawa (art. 2 Konstytucji RP), a także z punktu widzenia pozostałych gwarancji konstytucyjnych ustanowionych w art. 42 Konstytucji RP⁴⁹.

Podsumowując, należy stwierdzić, że wprowadzenie przez ustawodawcę do systemu prawnego ustawy o odpowiedzialności podmiotów pod groźbą kary oznaczało wprowadzenie też nowej kategorii odpowiedzialności. Co prawda kategoria ta nie została ściśle zdefiniowana i są rozbieżności w doktrynie w stosunku do jej funkcjonowania, jednakże jednoznacznie należy stwierdzić, że jest to odpowiedzialność o charakterze represyjnym, co zostało też podkreślone przez Trybunał Konstytucyjny. Do odpowiedzialności tej znajdują zastosowanie gwarancje określone w art. 42 Konstytucji RP. Ustawodawca, gdy tworzył podstawy odpowiedzialności podmiotów zbiorowych, nie oparł się na funkcjonujących w świecie modelach, które pozwoliłyby na jej jednoznaczne sklasyfikowanie, co tym samym rodzi wątpliwości. Jednak nie bez znaczenia jest, że problem odpowiedzialności podmiotów zbiorowych pod groźbą kary został dostrzeżony przez ustawodawcę, i niewątpliwie jest to, że wraz z rozwojem gospodarki i konkurencyjności na rynku prowadzi taki stan rzeczy do powstania większych pokus po stronie zarówno osób fizycznych, jak i podmiotów zbiorowych w rozumieniu tej ustawy, nakierowanych na chęć osiągania większych zysków. Może to rodzić niebezpieczeństwo popełniania przy tym przestępstw, które niewątpliwie powinny skutkować odpowiedzialnością podmiotów odpowiedzialnych za to działanie bądź zaniechanie, i to nie tylko tych, które w sposób bezpośredni doprowadziły do powstania stanu niezgodnego z prawem, lecz także tych, które w wyniku tych działań odniosły korzyść, gdyż samo

⁴⁸ Wyrok TK z 4 lipca 2002 r., P 12/01, OTK ZU 2003, nr 4/A, poz. 50, s. 731.

⁴⁹ Wyrok TK z 3 listopada 2004 r., K 18/03, OTK-A 2004, nr 10, poz. 103.

pociągnięcie osoby fizycznej do odpowiedzialności jest niewystarczające i często to nie ta osoba odniosła korzyść w ramach swego działania. Celowym jest wymierzenie odpowiedniej sankcji podmiotowi zbiorowemu i tu ustawa pozwala na to. Tym samym ważne jest również wskazanie, że odpowiedzialność, która zostaje przypisana podmiotom zbiorowym, jest zgodna z przepisami Konstytucji. Co prawda w art. 42 Konstytucji RP mówi się o odpowiedzialności sprawczej osób fizycznych, o czym może świadczyć użycie zaimka „kto” – może on świadczyć o tym, że ta odpowiedzialność odnosi się jedynie do osób fizycznych, jednak byłoby to błędne podejście, którego nie należy popierać. Tym samym przepis ten również znajduje zastosowanie do odpowiedzialności odnoszonej do podmiotów zbiorowych, co zostało potwierdzone przez Trybunał Konstytucyjny.

IV. PODSUMOWANIE

Na zakończenie powyższych rozważań nasuwa się wniosek, że odpowiedzialność posiłkowa nie ma charakteru odpowiedzialności *stricte* karnej i jest odrębnym rodzajem odpowiedzialności, która nie ma bezpośredniej podstawy normowanej w art. 42 ust. 1 Konstytucji RP. Przepis ten nie odnosi się wprost do odpowiedzialności posiłkowej. Przejawów jej dopuszczenia szukać należy w tym, że aktualizuje się dopiero po popełnieniu przez podmiot zastępujący przestępstwa skarbowego i dopiero wtedy, gdy skazany nie uiszcza dobrowolnie czy też w drodze egzekucji orzeczonej kary grzywny.

Przy zobowiązaniu do zwrotu korzyści majątkowej podmiot określony w art. 52 k.k. i art. 24 § 5 k.k.s. ponosi odpowiedzialność za skutki czynu popełnionego przez sprawcę przestępstwa. Jest to więc także odrębny rodzaj odpowiedzialności, której również nie można wyprowadzić wprost z art. 42 ust. 1 Konstytucji RP, gdyż jest to odpowiedzialność niesprawcza osoby o różnej podmiotowości prawnej obok odpowiedzialności sprawcy, stojąca na styku prawa karnego i prawa cywilnego. Zobowiązanie do zwrotu korzyści majątkowej ma charakter wyjątkowy. Jego kompensacyjny charakter nie wyklucza zaliczenia do odpowiedzialności karnej, ale o odrębnym charakterze niż *stricte* sprawcza.

Również w zakresie odpowiedzialności podmiotów zbiorowych wprowadzono do ustawodawstwa nową kategorię odpowiedzialności, która też nie ma charakteru odpowiedzialności sprawczej za własny czyn, ale co do której Trybunał Konstytucyjny uznał, że przepis art. 42 ust. 1 Konstytucji RP znajduje do niej zastosowanie.

Wszystkie omówione rodzaje odpowiedzialności niesprawczej powiązane są z pociągnięciem do odpowiedzialności karnej sprawcy przestępstwa. Skazanie sprawcy przestępstwa daje podstawę do pociągnięcia do odpowiedzialności posiłkowej, do zobowiązania do zwrotu korzyści majątkowej, czy też do pociągnięcia do odpowiedzialności podmiotów zbiorowych. Warunkiem koniecznym stosowania instytucji nałożenia odpowiedzialności posiłkowej, zobowiązania do

zwrotu korzyści majątkowej czy nałożenia sankcji karnych na podmiot zbiorowy jest więc uznanie osoby fizycznej powiązanej z określonym podmiotem wymienionych przejawów odpowiedzialności za winną popełnienia przestępstwa, którego skutki dotyczą tego podmiotu. Bez tego nie mogłoby dojść do zastosowania wymienionych instytucji.

Pociągnięcie do odpowiedzialności niesprawczej pozostaje zatem w ścisłym związku z odpowiedzialnością sprawczą, o której stanowi art. 42 ust. 1 Konstytucji RP. Odpowiedzialność sprawcza jest bowiem podstawowym warunkiem pociągnięcia do odpowiedzialności niesprawczej. Ta ostatnia stanowi niejako reperkusję pociągnięcia do sprawczej odpowiedzialności karnej. W tym kontekście wymienione rodzaje odpowiedzialności niesprawczej mają swoje umocowanie w cytowanym przepisie Konstytucji.

Zastosowanie instytucji zobowiązania do zwrotu korzyści majątkowej prowadzi do uczynienia nieopłacalnym popełniania przestępstwa we wszystkich jego aspektach i niweluje jego wszystkie skutki. W wypadku zaś odpowiedzialności podmiotów zbiorowych powoduje, że także one ponoszą konsekwencje przestępnych działań, które przyniosły im korzyść. Odpowiedzialność ta stanowi przez to swoistą prewencję, gdyż aktywuje te podmioty do przeciwstawiania się popełnianiu przestępstw. Ponadto odbierane są im przedmioty związane z przestępstwem w ramach instytucji przepadku.

Jedynie odpowiedzialność posiłkowa, notabene najdłużej funkcjonująca w polskim prawie, nie do końca mieści się w powyżej przedstawionym sposobie rozumowania, które prowadzi do wniosku, że odpowiedzialność niesprawcza dotyczy niwelowania wszelkich konsekwencji przestępstw. Jest ona bowiem przejawem fiskalizmu państwa, które w obawie przed niezapłaceniem grzywny przez sprawcę przestępstwa skarbowego (jej niewyegzekwowaniem) pozwala na przeniesienie takiego obowiązku na inny podmiot. Przy instytucji odpowiedzialności posiłkowej jakikolwiek jej związek z art. 42 ust. 1 Konstytucji wydaje się wątpliwy.

dr hab. Danuta Tarnowska
Profesor Uniwersytetu Szczecińskiego
dtarnowska@mec.univ.szczecin.pl

dr Dorota Kaczorkiewicz
Uniwersytet Szczeciński
d.kaczorkiewicz@mec.univ.szczecin.pl

mgr Marta Brzezińska
Uniwersytet Szczeciński
mbrzezinska@wpiaus.pl

NONCAUSATIVE CRIMINAL LIABILITY AS SUBJECT TO PENALTY IN LIGHT
OF THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF POLAND
(ARTICLE 42, ITEM 1)

Summary

The analysis focuses on three types of liability, that is ancillary liability (Article 24 and 25 of the Penal and Fiscal Code), pledge to return a financial gain (Article 53 of the Criminal Code and Article 24 § 5 of the Penal and Fiscal Code) and criminal liability of collective entities provided in Article 42 item 1 of the Constitution of the Republic of Poland, which refers to direct criminal liability of a perpetrator.

The approach to liability reflected in the Constitution has prompted to seek to determine whether or not Article 42, item 1 refers also to indirect criminal liability, provided for in the abovementioned legal provisions.

The regulations incorporated in the analysed articles lead to a conclusion that convicting the perpetrator of a crime sets the grounds for prosecution under ancillary liability, for obligation to return a financial gain, or for prosecution of collective entities. Therefore, the imperative condition for the application of such measures, subject to the abovementioned types of liability, is to find a natural person associated with the entity guilty of a crime whose consequences affect this entity.

In view of the above, prosecution under noncausative criminal liability remains closely related to causative liability, as provided for in Article 42, item 1 of Poland's Constitution. Causative liability constitutes, as a matter of fact, the fundamental condition for prosecuting under noncausative liability, while noncausative liability constitutes, in a way, a consequence of prosecuting under causative criminal liability.

Copyright of Journal of Law, Economics and Sociology is the property of Faculty of Law and Administration of Adam Mickiewicz University in Poznan and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.

Właścicielem praw autorskich do „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego” jest Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zawartość czasopisma nie może być kopiowana, przesyłana do innych stron internetowych bądź zamieszczana na blogach bez pisemnej zgody wydawcy. Niemniej artykuły można drukować, kopiować lub przysłać w formie elektronicznej na własny użytek.